

Arkadiusz Modrzejewski

Uniwersytet Gdański

**W stronę politologii humanistycznej.
Przyczynek do studiów nad znaczeniem
interpretacji cywilizacyjnej w podejściu metodologicznym
Andrzeja Jana Chodubskiego**

**Toward humanistic conception of political science.
Contribution to the studies on civilizational interpretation
in Andrzej Jan Chodubski's methodological approach**

Słowa kluczowe: Andrzej Chodubski, metodologia politologii, interpretacja cywilizacyjna

Keywords: Andrzej Chodubski, methodology of political science, civilizational interpretation

Streszczenie

Artykuł poświęcony jest podejściu metodologicznemu profesora Andrzeja Chodubskiego (1952–2017), który należy do grona najbardziej znaczących postaci polskiej politologii, współtwórcy gdańskiego ośrodka politologicznego. Jego prace cechują się zarówno interdyscyplinarnością, jak i humanistycznym oglądem rzeczywistości społeczno-politycznej i kulturowej. W swoich badaniach posługiwał się metodą określaną mianem interpretacji cywilizacyjnej. Metoda ta pozwala na ujęcie badanej rzeczywistości w sposób holistyczny i integralny; może być użyteczną także na gruncie politologii, na co wskazuje analiza prac Andrzeja Chodubskiego.

Abstract

The paper is dedicated to the methodological approach of Andrzej Jan Chodubski (1952–2017), one of the most prominent Polish political scientists and co-creator of political science at the University of Gdansk. His attitude could be defined as humanistic. He used in his researches and reflections a method called *civilizational interpretation*. This method gives a holistic and integral perspective which could be useful also for political science and political practice.

Wprowadzenie

Niniejszy tekst, jak wskazuje sam tytuł, jest jedynie przyczynkiem do poważniejszych studiów nad postawą metodologiczną Profesora Andrzeja Jana Chodubskiego (1952–2017), a zwłaszcza bliską Mu interpretacją cywilizacyjną i jej użytecznością w badaniach politologicznych. Pomysł analizy Jego podejścia badawczego narodził się w mojej głowie parę lat temu, jednak uważałem, że nie przyszedł jeszcze odpowiedni moment zajęcia się tym tematem. Jego przedwczesny zgon oraz naprędce zbierane materiały do kolejnego tomu „Cywilizacji i Polityki” – skądinąd Jego dzieła – tym razem dedykowanemu Profesorowi skłoniły mnie do nakreślenia postawy metodologicznej mojego Mistrza, a przez wiele lat mentora i opiekuna naukowego. Moim zdaniem na Jego uczniach i przyjaciółach ciąży pewna odpowiedzialność pielęgnowania i twórczego rozwijania intelektualnej spuścizny Profesora Chodubskiego; promowanie tego, co wartościowe i uniwersalne. Nie jest to zadanie łatwe, gdyż istota Jego postawy metodologicznej, czy ściślej nawet filozoficznej, nie została wyrażona wprost; daje się jednak ją uchwycić studiując liczne Jego teksty, w tym także prace o charakterze metodologicznym. Osobom, które miały z Nim bliskie i bezpośrednie relacje, a do takich przez wiele lat należałem, w opracowaniu tematu pomoc mogą też rozmowy, które prowadziliśmy z Profesorem, a w których ujawniał swój stosunek do nauki, metodologii oraz problematyki epistemologicznej. Oczywiście mogą one być jedynie pewnym dopełnieniem i drogowskazem, gdyż weryfikowalnym materiałem źródłowym będą jedynie publikacje Profesora. Ich pokaźna liczba będzie tu pewnym utrudnieniem. Należałoby dokonać selekcji prac najbardziej oryginalnych i tych, z których wyczytać można postawę metodologiczną i w których ujawnia się specyficzna świadomość metodologiczna Profesora.

Dla tego skromnego tekstu ważne będą Jego trzy publikacje, tj. podręcznik *Wstęp do badań politologicznych*¹, jak również dwa artykuły: pierwszy zamieszczony w roczniku „Cywilizacje w czasie i przestrzeni”, pt. *Wyjaśnianie cywilizacyjne w poznaniu nauk humanistycznych (społecznych)*² oraz drugi opublikowany w periodyku politologicznym „Athenaeum”, pt. *Wyzwania metodologiczne w rozpoznawaniu rzeczywistości społeczno-politycznej*³. I chociaż podręcznik trudno nazwać dziełem oryginalnym, to cieszy się on w polskim środowisku politologicznym dużym poważaniem jako praca, za sprawą której w dużej mierze dokonało się swoiste metodologiczne

¹ Korzystać będę z poszerzonego wydania drugiego z 2013 r. Zob. A.J. Chodubski, *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 2013, ss. 262.

² Idem, *Wyjaśnianie cywilizacyjne w poznaniu nauk humanistycznych (społecznych)*, „Cywilizacje w czasie i przestrzeni” 1998, nr 4, s. 21–33.

³ Idem, *Wyzwania metodologiczne w rozpoznawaniu rzeczywistości społeczno-politycznej*, „Athenaeum” 2008, nr 19, s. 165–172.

przebudzenie politologów⁴. Ważniejsze od środowiskowej percepcji pracy jest jednak dla naszych rozważań to, że w podręczniku tym Profesor Chodubski ujawnia też własną pogląd na uprawianie nauki, a więc ułatwia tym samym poznanie i zrozumienie własnej postawy metodologicznej.

Nawiasem mówiąc, sam Profesor nie fetyszyzował metodologii, co staje się obecnie dość popularną tendencją. Stąd też pewnie tylko nieliczne Jego prace uznać można za metodologiczne. Metodologię traktował praktycznie jako zasób narzędzi i procedur poznania naukowego; jej wartość wyznaczała użytkowość względem pracy badawczej. Zwłaszcza pod koniec życia występował przeciw swoistemu „przemetodologizowaniu” politologii, polegającemu na wikłaniu się uczonych w metadyskursy i metaanalizy, co prowadzi nierzadko do zaniedbywania badań podstawowych. Owo „przemetodologizowanie” przywołać może na myśl sytuację w dziewiętnastowiecznej historiografii niemieckiej, którą krytycznie podsumował w swym dziele *Wykłady o filozofii dziejów* Georg Hegel. Filozof ten zauważał, że „u Niemców każdy sobie wymyśla jakąś swoistość i zamiast pisać historię, stara się ciągle dociekać, jak historię pisać należy”⁵.

Oczywiście Andrzej Chodubski nie tyle „wymyślał” sobie jakąś swoją metodę, ale ją po prostu stosował w swoich naukowych dociekaniach. Stosunkowo oszczędnie natomiast dywagował na temat metody czy swojego podejścia metodologicznego, a jeżeli już, jak we wspomnianym artykule *Wyjaśnianie cywilizacyjne w poznaniu nauk humanistycznych (społecznych)*, to na dość ogólnym poziomie bez szczególnego uzasadnienia dla promowanej metodologii. Sceptycyzm wobec dyskusji metodologicznych, który ujawnił się zwłaszcza w ostatnich latach życia Profesora, niestety w przypadku badań nad Jego postawą metodologiczną nie ułatwia pracy. Jego metodologiczne podejście można jednak dostrzec pośrednio poprzez analizę jego tekstów. Aczkolwiek zastrzec tu należy, że metodologicznym anarchistą Profesor nie był. We *Wstępie* swojego podręcznika w dość emocjonalnym tonie zauważał: „Niedocenywanie podstaw metodologicznych stawia różne dyscypliny nauki, a w tym politologię, pod pręgierz opinii społeczności naukowej (...)”⁶. Wyznaczał jednak metodologii, jak się zdaje, jej właściwe miejsce, jako nauki pomocniczej, a nie istoty dociekań politologicznych⁷.

⁴ Kazimierz Łastawski ocenił *Wstęp do badań politologicznych* (wydanie z 2004 r.) jako „aktualnie 2006 rok – A.M. najlepszy w Polsce podręcznik metodologii politologii”, a samego Autora jako „wybitnego specjalistę – metodologa” (K. Łastawski, *Recenzja: Andrzej Jan Chodubski. Wstęp do badań politologicznych. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego. Gdańsk 2004. 220 SS. „Polityka i Społeczeństwo” 2006, nr 3, s. 170*).

⁵ G.W.F. Hegel, *Wykłady o filozofii dziejów*, Warszawa 2011, s. 10.

⁶ A.J. Chodubski, *Wstęp do badań...*, s. 9.

⁷ Zob. *ibidem*, s. 35.

Politologia jako humanistyka

Obecnie naukę o polityce klasyfikuje się na ogół jako naukę społeczną, odróżniając ją od humanistyki⁸, co w polskim systemie prawnym zostało usankcjonowane przez Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 8 sierpnia 2011 roku w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych⁹. Mimo tych trendów Profesor Andrzej Chodubski widział politologię zarówno w obszarze humanistyki (*artes liberales*), jak i nauk społecznych odwołujących się do metodologii nauk ścisłych (*sciences*)¹⁰. Sam w swojej twórczości politologicznej skłaniał się raczej ku tzw. politologii humanistycznej, czyli uprawiał ją jak sztukę (*ars*). Choć postawa Jego wcale nie jest jednoznaczna. Jako historyk z wykształcenia i uzyskanych stopni naukowych – podobnie jak wielu pionierów polskiej politologii – ukształtowany został w duchu pozytywistycznym¹¹. I choć generalnie odstawał od polskiej nauki historycznej, która nierzadko sprowadza się do historiografii, zajmującej się ustalaniem i opisywaniem faktów historycznych, pozostało w nim silne zakorzenienie w owej pozytywistycznej tradycji, przejawiające się chociażby w przywiązywaniu znaczenia do szczegółowego opisywania badanej rzeczywistości – co było też wyrazem realizmu ontologicznego i epistemologicznego – czy redukcji celu teorii politycznej do szukania prawidłowości i reguł rządzących polityką. Pozytywistą był jednak nieortodoksyjnym, a to zważywszy na fakt, że przedkładał interpretację i generalnie metody jakościowe nad ujęcia ilościowe. Ponadto cechowała

⁸ W polskiej nomenklaturze mówimy też o naukach humanistycznych, co nie występuje np. w języku angielskim, gdzie używa się terminu *humanities*.

⁹ Zob. T. Wallas, *Political Science: a Discipline of the Social Sciences or Humanities?*, „Przegląd Politologiczny” 2016, nr 2, s. 5–18. W mojej ocenie sztywny podział na nauki społeczne i humanistyczne jest zarówno szkodliwy dla rozwoju nauki, zwłaszcza badań interdyscyplinarnych, jak i nieuzasadniony; jest on dość arbitralny, co prowadzi do pewnych niedorzeczności – politologom jest obecnie bliżej do pedagogów niż historyków (politycznych) czy filozofów (polityki), którzy mieszczą się w obszarze nauk humanistycznych. Ponadto w Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 8 sierpnia 2011 roku doszło do dalszych podziałów w ramach dyscyplin. I tak, z politologii wyodrębniono naukę o polityce publicznej, stanowiącej tradycyjny obszar politologiczny wcześniej określanej na ogół jako tzw. polityki szczegółowe. Obie te tendencje mogą wypaczać interdyscyplinarną naturę politologii, która silnie jest powiązana zarówno z naukami określanymi jako społeczne (socjologia, psychologia oraz ekonomia i prawo, znajdujące się w obszarze nauk społecznych, stanowiące natomiast osobne dziedziny – nauki ekonomiczne i nauki prawne), jak i humanistyczne (filozofia i historia). Por. A.J. Chodubski, *Wstęp do badań*, s. 48–70; A. Modrzejewski, *Metodologiczne i filozoficzne podstawy politologii. Zarys wykładu*, Gdańsk–Elbląg 2011, s. 57–60.

¹⁰ A.J. Chodubski, *Wstęp do badań*..., s. 9–10.

¹¹ Profesor Andrzej Chodubski ukończył studia historyczne na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Gdańskiego (1976), a doktorat obronił w 1981 r. na Uniwersytecie Azerbejdżańskim w Baku. Stopień doktora habilitowanego z historii powszechnej uzyskał w 1986 r. na Uniwersytecie Gdańskim.

Go raczej refleksyjność uogólniająca niż żmudne i drobiazgowo badanie źródeł historycznych, a z ich pomocą ustalanie szczegółowych faktów. Tendencję tę widać także w Jego monografiach; choć nie unikał w nich szczegółowych analiz, fakty umiejscawiał zawsze w szerszym kontekście przemian cywilizacyjnych oraz formułował uogólnione konkluzje, traktując przedmiot swoich szczegółowych badań jako egzemplifikację ogólniejszych procesów społecznych¹².

Postawę metodologiczną podobną do tej, jaką reprezentował Profesor Chodubski spotkać możemy także wśród uczonych zaliczanych do światowej elity intelektualnej. Warto wspomnieć tu chociażby rozważania brytyjskiego historyka i dyplomaty Edwarda H. Carr'a (1892–1982), będącego jedną z najbardziej prominentnych postaci szkoły tzw. realizmu w stosunkach międzynarodowych. W swojej pracy poświęconej refleksji nad historią zauważał: „Nonsensem byłoby twierdzić, że uogólnienie jest obce historii; historia rozwija się na bazie generalizacji. Jak to zgrabnie ujął Elton w nowej *Cambridge Modern History*, «tym, co odróżnia historyka od zbieracza faktów historycznych, jest uogólnienie»; mógłby dodać, że ta sama rzecz odróżnia naukowca-przyrodnika od naturalisty albo zbieracza okazów przyrodniczych (...) Historia zainteresowana jest relacjami pomiędzy jednostkowym a ogólnym. Historyk nie może oddzielać ich albo dawać pierwszeństwo jednemu przed drugim, tak samo jak nie może oddzielać faktów od ich interpretacji”¹³.

Podjęcie interpretacjonistyczne utożsamia się często z konstruktywizmem. Odzuca ono aksjomat o transcendentnym i realnym istnieniu świata, a tym samym neguje możliwość obiektywnego poznania rzeczywistości. Konstruktywizm zakłada apriorycznie, że świat jest jedynie społeczną konstrukcją. Jesteśmy zdolni do widzenia tylko tej rzeczywistości, do której oglądania zostaliśmy przygotowani w wyniku socjalizacji i którą sami tworzymy poprzez własne akty poznawcze. A zatem na gruncie politologicznym interpretacjonizm oznacza uznanie poglądu, że badane zjawiska i procesy polityczne nie istnieją niezależnie od interpretacji badacza (politologa). Sam badacz – politolog konstruuje badaną rzeczywistość polityczną¹⁴. Należy przy tym zastrzec, że interpretacjonizm nie jest ruchem jednorodnym; można w nim wyróżnić różne nurty, w tym np. hermeneutyczny i postmodernistyczny, które różnicuje stopień radykalizmu w odniesieniu do krytyki pozytywistycznej metodologii czy

¹² Zob. np. A. Chodubski, *Aktywność kulturalna Polaków w Azerbejdżanie w XIX i na początku XX wieku*, Gdańsk 1986; idem, *Nauka, kultura i sztuka w Wolnym Mieście Gdańsku*, Gdańsk 2000; idem, *Polacy w Azerbejdżanie*, Toruń 2003; idem, *Azerbejdżan – Polska: odslony kontaktów kulturowych*, Toruń 2015.

¹³ E.H. Carr, *Historia. Czym jest*, Poznań 1999, s. 83–84.

¹⁴ Zob. A. Modrzejewski, *Metodologiczne i filozoficzne...*, s. 69.

odrzućenia poglądu o istnieniu transcendentnej wobec badacza rzeczywistości¹⁵. Postawa Profesora Andrzeja Chodubskiego, choć skłaniająca się ku humanistycznej politologii, w której metodologią ważnym narzędziem poznawczym jest właśnie interpretacja¹⁶, daleka raczej jest od stanowiska konstruktywistycznego. Zakorzenie w pozytywistycznej tradycji uchroniło Go przed relatywizmem, będącym znakiem rozpoznawczym interpretacjonizmu. Aczkolwiek, zwłaszcza w ostatnich latach swojego życia, Profesor podczas rozmów i wystąpień używał terminu „moja prawda”. Niemniej w większości swoich tekstach stał raczej na pozycjach obiektywizmu i realizmu poznawczego, jak chociażby w swoim podręczniku *Wstęp do badań politologicznych*, w którym definiował naukę jako „społeczną działalność ludzi, mającą na celu obiektywne poznanie rzeczywistości (...). Nauka jest historycznie ukształtowaną i stale rozwijającą się formą świadomości społecznej, które odzwierciedla prawdziwe, w sposób zamierzony i metodyczny, obiektywne cechy i prawidłowości rzeczywistości przyrodniczej i społecznej wyłuszczenia – A.M.”¹⁷. Jednak już we wspomnianym artykule z 2008 r. pisał na przykład: „W interpretacji cywilizacyjnej istotną wagę przywiązuje się do relatywizmu, względności pojmowania zjawisk i procesów cywilizacyjnych”¹⁸. Dalsze i pogłębione studia nad postawą metodologiczną Profesora Chodubskiego powinny nam udzielić odpowiedzi czy mamy tu do czynienia tylko z pewną niekonsekwencją lub przejęzyczeniami, czy też raczej z ewolucją poglądów.

Rozważania powyższe rodzą jeszcze jedną wątpliwość, którą należy w tym miejscu rozwiać. Otóż, czy Profesora Chodubskiego możemy określić mianem politologa – humanisty czy raczej zważywszy na wykształcenie, a także i dorobek jako politologa – historyka? Choć oczywiście naukę historyczną umiejscawia się w humanistyce, w pytaniu tym jednak bardziej chodzi o postawę metodologiczną: humanista jako interpretator rzeczywistości czy historyk jako badacz procesów dziejowych, gromadzący i analizujący wiedzę na temat faktów historycznych?

Tadeusz Klementewicz, jeden z czołowych polskich metodologów politologii, wyróżnił trzy modele analizy politologicznej, tj. humanistyczny, strukturalny i historyczny. Modele te różnią się zarówno badaniem odmiennych aspektów rzeczywistości politycznej, jak i językiem analizy, procedurą wyjaśniającą oraz perspektywą czasową

¹⁵ Zob. D. Marsh, P. Furlong, *Skóra a nie sweter: ontologia i epistemologia w politologii*, [w:] *Teorie i metody w naukach politycznych*, red. D. Marsh, G. Stoker, Kraków 2006, s. 26–30.

¹⁶ Profesor Chodubski propagował tzw. metodę politologiczną, przez którą rozumiał: „stosowanie pojęć i teorii politologicznych do wyjaśniania badanych zjawisk” (A.J. Chodubski, *Wstęp do badań...*, s. 126). Owa metoda politologiczna jest niczym więcej jak właśnie politologiczną interpretacją rzeczywistości. Wspominał o niej już we *Wstępie* swojej dysertacji habilitacyjnej poświęconej aktywności kulturowej Polaków w Azerbejdżanie na przełomie XIX i XX wieku.

¹⁷ A.J. Chodubski, *Wstęp do badań...*, s. 14.

¹⁸ Idem, *Wyzwania metodologiczne...*, s. 170.

analizy. W przypadku politologii humanistycznej bada się na ogół subiektywną stronę polityki, a więc motywacje i działania polityczne, systemy wartości czynniki psychologiczne czy polityczne idee. Krótko mówiąc w polu zainteresowań politologii humanistycznej są tzw. „miękkie” zagadnienia badawcze, jak je sam określał Profesor Chodubski. Politologia historyczna, podobnie jak strukturalna natomiast skupia się na obiektywnej rzeczywistości politycznej. W pierwszym przypadku chodzi o analizę procesów politycznych, np. zmian zachodzących w instytucjach politycznych. W drugim bada się system polityczny z jego konstytutywnymi elementami, czyli tzw. podsystemami. Stąd też w trzech omawianych przypadkach spotykamy się z trzema różnymi procedurami wyjaśniającymi. Dla politologii humanistycznej będzie to wyjaśnianie racjonalne i stosowanie metod jakościowych, a w tym interpretacji. W politologii historycznej stosuje się wyjaśnianie przyczynowe, podobnie jak w nauce historycznej, podczas gdy w politologii strukturalnej spotykamy podejście instytucjonalne oraz funkcjonalne¹⁹.

W praktyce badawczej trzy modele nie funkcjonują na ogół na zasadzie konkurencyjności, często łącząc się ze sobą. Komplementarny obraz rzeczywistości politycznej wymaga nierzadko, aby powiązać w jedną całość wszystkie aspekty polityki. Ważnym czynnikiem integrującym różne podejścia jest tzw. wyjaśnianie integralne, które wpisuje się w tzw. „nowy ruch teoretyczny” w naukach społecznych. Efektem jest obraz społeczeństwa pojmowanego w kategoriach procesu, w którym osoby wytwarzają i reprodukują kontekst swej egzystencji, tj. struktury społeczne, stanowiące warunki początkowe, ograniczające lub stymulujące ludzkie działania, w tym również działania polityczne. W takim podejściu badawczym dają się wyodrębnić dwa samodzielne aspekty: podmiotowy (humanistyczny) związany z ludzkimi motywacjami oraz strukturalno-historyczny (obiektywny), na który składa się analiza rezultatów działań podjętych w procesie kształtowania się struktur społecznych²⁰. Aczkolwiek w przypadku Profesora Chodubskiego możemy raczej mówić o syntezie aspektu humanistycznego – jego rozważania naukowe obejmują refleksję nad motywacjami jednostkowymi i zbiorowymi, systemami wartości, kulturą polityczną, ideami politycznymi itd. oraz historycznego, w ramach którego prowadził badania nad przemianami w sferze kulturowej i politycznej, a które obejmują również sferę podmiotową, a więc owe motywacje, wartości, preferencje, idee itd. (zob. poniższa tabela).

¹⁹ T. Klementewicz, *Spór o model metodologiczny nauki o polityce*, Warszawa 1991, s. 132–133.

²⁰ Idem, *Rozumienie polityki. Zarys metodologii nauki o polityce*, Warszawa 2010, s. 107 n.

Tabela 1. Modele analizy politologicznej w wybranych publikacjach Profesora Andrzeja Chodubskiego

Tytuł pracy	Typ publikacji	Badany aspekt rzeczywistości	Kategorystyka	Model analizy
<i>Aktywność kulturalna Polaków w Azerbejdżanie w XIX i na początku XX wieku</i> (1986)	monografia	<ul style="list-style-type: none"> • przemiany kulturowe • działalność społeczno-polityczna i gospodarcza • motywacje społeczno-polityczne • zmiany w strukturach społecznych 	<ul style="list-style-type: none"> • proces dziejowy • tendencja rozwojowa • wartości • ideologia • instytucja • organizacja • kultura • prawidłowości 	praca historyczno-politologiczna (użycie tzw. metody politologicznej) z elementami politologii humanistycznej (nawiązanie do interpretacji cywilizacyjnej)
<i>Nauka, kultura i sztuka w Wolnym Mieście Gdańsku</i> (2000)	monografia	<ul style="list-style-type: none"> • sfera kultury wyższej • lokalne środowisko intelektualne i artystyczne • osiągnięcia naukowo-artystyczne • wpływ czynników politycznych na oblicze kulturowe 	<ul style="list-style-type: none"> • działalność kulturotwórcza • wartości • tendencja rozwojowa • prawidłowości • przemiany cywilizacyjne • rywalizacja polityczna • racja stanu • władza polityczna 	praca historyczno-politologiczna z elementami politologii humanistycznej oraz interpretacji cywilizacyjnej
<i>Neurastenicy i władza w dziejach cywilizacji</i> (2001)	artykuł w czasopiśmie	<ul style="list-style-type: none"> • rola jednostki w przemianach cywilizacyjnych • postawy i zachowania polityczne • motywacje polityczne • źródła ekstremizmu 	<ul style="list-style-type: none"> • władza • cechy osobowościowe • jednostka • dzieje cywilizacji 	praca politologiczna o humanistycznym profilu (refleksja humanistyczna), obecność interpretacji cywilizacyjnej oraz podejścia historycznego, przejawiającego się m.in. w periodyzacji i przestrzeganiu zasady chronologiczności

<i>Samorząd lokalny jako zjawisko cywilizacyjne odwrótu od społeczeństwa masowego</i> (1999)	artykuł w pracy zbiorowej	<ul style="list-style-type: none"> • zjawisko samorządu i lokalizmu w perspektywie rozwoju cywilizacji postindustrialnej 	<ul style="list-style-type: none"> • integracja i dezintegracja, • wartości kulturowe, • władza • przemiany (przekształcenia) cywilizacyjne • podmiotowość polityczna • wartości polityczne 	praca politologiczna o charakterze humanistycznym z użytą interpretacją cywilizacyjną
<i>Mniejszości narodowo-etniczne w pomorskiej przestrzeni kulturowej</i> (2008)	artykuł w czasopiśmie	<ul style="list-style-type: none"> • stosunki narodowo-etniczne w regionie 	<ul style="list-style-type: none"> • mniejszość narodowa i etniczna • organizacja społeczna • aktywność społeczno-polityczna • tradycja kulturowa • unifikacja i dywersyfikacja • wielokulturowość • wartości 	praca politologiczna z wyraźnie wyartykułowaną humanistyczną refleksyjnością; obecna jest także metoda historyczna i interpretacja cywilizacyjna
<i>Górnik, geolog Witold Zglenicki (1850–1904) „Polski Nobel”</i> (2011)	monografia	<ul style="list-style-type: none"> • biografia działacza społecznego 	<ul style="list-style-type: none"> • aktywność społeczno-ekonomiczna i kulturalna jednostki • motywacje i wartości jednostki 	badania historyczne – biograficzne, uwypuklające w szerszej perspektywie (humanistycznej) dokonania życiowe jednostki

Źródło: opracowanie własne.

Już na podstawie krótkiej metaanalizy sześciu prac autorstwa Profesora Chodubskiego, których przecież nie sposób uznać tu nawet – zwłaszcza krótszych form, tj. artykułów – za reprezentatywne, dostrzec można Jego metodologiczną postawę jako politologa – humanisty, łączącego wprawdzie dwa nurty politologii, czyli humanistyczny i historyczny. Jednak elementy humanistyczne są dostrzegalne nawet w pracach zdawałoby się *stricto* historycznych. Profesor eksponował w nich to, co dla politologii humanistycznej najważniejsze, czyli m.in. wartości indywidualne i społeczne, kwestie tożsamościowe oraz kulturowe.

Znaczenie interpretacji cywilizacyjnej

W swoich badaniach i rozważaniach Andrzej Chodubski nader często sięgał po metodę określaną interpretacją cywilizacyjną. Już we wcześniejszej twórczości naukowej Profesora, jak np. w rozprawie habilitacyjnej poświęconej aktywności kulturowej Polaków w Azerbejdżanie, jest ona zauważalna, aczkolwiek nie została wyrażona wprost. Dopiero pod wpływem innego uczonego, profesora Andrzeja Piskozuba, którego uważał za jednego ze swoich mistrzów obok profesorów Stanisława Mikosa i Kazimierza Podoskiego²¹, zaczął posługiwać się interpretacją cywilizacyjną w sposób w pełni świadomy, przyczyniając się do jej rozwoju, także w sensie metodologicznym, czego dowodem są chociażby dwa wspomniane na samym początku artykułu Profesora: *Wyjaśnianie cywilizacyjne w poznaniu nauk humanistycznych (społecznych)* i *Wyzwania metodologiczne w rozpoznawaniu rzeczywistości społeczno-politycznej*, jak również nadając jej status metody badawczej politologii²². Na przykładzie Profesora Chodubskiego widać wyraźnie, że był przede wszystkim uczonym prowadzącym oryginalne badania, a jego świadomość metodologiczna wynikała z doświadczenia badawczego; była w tym doświadczeniu silnie umocowana. W żaden sposób to nie dezawuuje Jego wartości prac i badań. Nabywanie świadomości metodologicznej jest procesem. Jak twierdził Stanisław Kamiński, jeden z najwybitniejszych współczesnych polskich metodologów nauki, „świadomość metodologiczna jawi się zawsze *ex post*, czyli jest rezultatem nad skończonym już dziełem naukowym”²³. Można zatem powiedzieć, że Profesor Chodubski na początku swojej drogi badawczej nawiązywał do interpretacji cywilizacyjnej, stosował ją niejako intuicyjnie, by za sprawą Andrzeja Piskozuba uświadomić sobie wartość i znaczenie tejsze metody dla prowadzonych przez siebie badań.

Czym zatem jest interpretacja cywilizacyjna określana przez Andrzeja Chodubskiego również „wyjaśnianiem cywilizacyjnym”? Otóż interpretacja cywilizacyjna jest nieodzownie związana z nauką o cywilizacji. Jest to jej podstawowa metoda badawcza. Najogólniej mówiąc polega ona na stosowaniu siatki pojęciowej i teoretycznej wypracowanej na gruncie poznania cywilizacyjnego, jak również historiozofii, będącej filozoficznym odpowiednikiem nauki o cywilizacji. Oczywiście podstawową kategorią analityczną jest tu pojęcie cywilizacji, a podstawowym problemem kwestia

²¹ Wiele lat temu w jednej z prywatnych rozmów zapytałem Profesora Chodubskiego kogo uważa za swojego mistrza. Wówczas wymienił trzy wspomniane wyżej nazwiska, wskazując jak wpłynęli na Jego rozwój intelektualny. Profesorowi Piskozubowi zawdzięczał właśnie zainteresowanie się nauką o cywilizacji i jej metodą, czyli interpretacją cywilizacyjną.

²² Zob. A.J. Chodubski, *Wstęp do badań...*, s. 67–68 i 141–142.

²³ S. Kamiński, *Nauka i metoda. Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*, Lublin 1992, s. 7.

związana z przeobrażeniami cywilizacyjnymi, w tym zrozumienie, co uznać można za dziedzictwo historiozoficzne, logiki dziejów cywilizacji²⁴. Nauka o cywilizacji nakerowana jest na ujęcia systemowe, traktując cywilizację jako makrosystem. Implikuje to podejście interdyscyplinarne. Choć samo pojęcie cywilizacji jest niejednoznaczne, cywilizację można ostatecznie sprowadzić właśnie do wielkiego systemu, który obejmuje takie dziedziny ludzkiej aktywności, jak ład państwowy, międzynarodowy, ekonomiczny, religijny czy naukowo-technologiczny. Pomiędzy podsystemami systemu cywilizacyjnego zachodzą interakcje, czyli tzw. sprzężenia zwrotne, które prowadzą do rozwoju cywilizacyjnego, ujawniającego się zarówno w obszarze poszczególnych podsystemów, jak i systemu jako całości, czyli cywilizacji²⁵. Dzięki interpretacji cywilizacyjnej, a w oparciu o faktografię i uogólnienia innych dziedzin badawczych, dokonuje się syntezy interdyscyplinarnej, przewartościowując ustalenia szczegółowe na rzecz zjawisk i procesów uniwersalnych. Można ich doszukać się także w obrębie wspólnot lokalnych, na które oddziałują tendencje globalne²⁶.

Profesor Chodubski przekonywał, że nauka o cywilizacji i interpretacja cywilizacyjna jako jej metoda mogą być metodologicznie wartościowe dla badań politologicznych, jak również praktyki politycznej. Twierdził że interpretacja ta ma istotną „wymowę dla polityki i politologii. (...) Znajomość prawidłowości przemian pozwala politologom na kreślenie prognoz ostrzegawczych, np. przed zjawiskami kryzysowymi czy patologicznymi; pozwala dostrzec w procesie dziejowym zależność postaw i zachowań ludzkich od sposobów gospodarowania”²⁷. Uważał że kluczowe z punktu widzenia politologii są następujące zagadnienia, będące przedmiotem refleksji cywilizacyjnej:

- zasady rządzące przemianami cywilizacyjnymi;
- przełomy, będące siłami sprawczymi rozwoju cywilizacyjnego;
- postęp naukowo-techniczny jako mechanizm sprawczy przemian społeczno-politycznych;

²⁴ Spotykamy tu trzy odmienne warianty: (1) cykliczne oscylacje; (2) rozwój linearny; (3) tzw. rozwój po „spirali”. Odnosił się do nich wielokrotnie Profesor Chodubski w swoich pracach, także w rozważaniach o charakterze metodologicznym (zob. A. J. Chodubski, *Wstęp do badań...*, s. 67). Przywoływał również periodyzację Tofflerowską, bazującą na spiralnym pojmowaniu dziejów, a dzielącą dzieje cywilizacji na trzy etapy jej rozwoju: preindustrialny (tzw. pierwsza fala cywilizacji), przemysłowy (druga fala cywilizacji) i postindustrialny (trzecia fala cywilizacji), co umożliwiła analizę przemian społeczno-politycznych i ekonomicznych w szerszym, można powiedzieć cywilizacyjnym kontekście (zob. A. Chodubski, *Wyzwania metodologiczne...*, s. 171–172).

²⁵ Zob. A. Modrzejewski, *Cywilizacja jako system społeczny*, „Cywilizacja i Polityka” 2004, nr 2, s. 11–27.

²⁶ Por. idem, *Znaczenie interpretacji cywilizacyjnej w humanistyce*, [w:] *Mundus hominis – cywilizacja, kultura, natura. Wokół interdyscyplinarności badań historycznych*, red. S. Rosik, P. Wiszewski, Seria: „Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia” 2006, vol. CLXXV, nr 2966, s. 39–47.

²⁷ A. Chodubski, *Wyzwania metodologiczne...*, s. 171.

- ład gospodarczy, będący konsekwencją postępu naukowo-technicznego i stanowiący zarazem miernik efektywności społecznej i politycznej;
- wykształcenie i umiejętności jako podstawowe kryteria satysfakcji społecznej i otwartości na przeobrażenia w sferze polityki;
- integracja i dezintegracja jako siły współzależne współczesnej cywilizacji;
- konflikty między cywilizacjami;
- tradycja i nowoczesność w funkcjonowaniu instytucji politycznych;
- ład prawny a przemiany cywilizacyjne;
- uniwersalistyczne i pluralistyczne wizje świata²⁸.

W swoich pracach Profesor Chodubski nawiązywał nierzadko do koncepcji Alвина Tofflera, Johna Naisbitta, Lecha Zachera, Kazimierza Krzysztofka, jak również badań gdańskich kolegów z Zakładu i Katedry Nauki o Cywilizacji, w tym szczególnie do prac Andrzeja Piskozuba, Urszuli Świętochowskiej czy Ewy Polak²⁹.

Andrzej Chodubski interpretację cywilizacyjną traktował jako formę interpretacji humanistycznej. W duchu bądź co bądź pozytywistycznym uważał, że jej zadaniem jest formułowanie uogólnień, odkrywanie prawidłowości lub wskazywanie na sprzeczności i nieprawidłowości. Jako wartościową praktykę uznawał „umiejscawianie zjawisk i procesów społeczno-politycznych i ekonomicznych w perspektywie długofalowej”³⁰. Był przekonany – i znowu widzimy tu wpływ tradycji pozytywistycznej – że każda teoria humanistyczna powinna być na wzór nauk przyrodniczych uniwersalna, „a więc umożliwiać najwszechstronniejsze ujęcie rzeczywistości cywilizacyjnej”³¹, przez co rozumiał, że ujęcie rzeczywistości cywilizacyjnej powinno być jednocześnie:

- globalne, a więc odtwarzać dynamikę zjawisk i procesów w strukturze większej całości;
- integralne w kategorii ludzkich działań i ich rezultatów;
- wyjaśniające, a zatem teoretyczne³².

Ujęcie cywilizacyjne Profesora Chodubskiego cieszy się niemałą popularnością w środowisku polskich politologów, nie tylko wśród liczного grona Jego uczniów. I tak na przykład Tadeusz Bodio uważa, że wyjaśnianie cywilizacyjne w wersji, którą propagował Andrzej Chodubski jest bardzo przydatnym narzędziem w badaniach politologicznych, w tym także w badaniach nad transformacją w krajach Azji Centralnej³³.

²⁸ Idem, *Wstęp do badań...*, s. 68.

²⁹ A. Modrzejewski, *Znaczenie nauki o cywilizacji w wyjaśnianiu współczesnych przemian globalnych*, „Cywilizacja i Polityka” 2008, nr 6, s. 20.

³⁰ A. Chodubski, *Wyjaśnianie cywilizacyjne...*, s. 22.

³¹ Ibidem.

³² Ibidem, s. 22–23.

³³ Zob. T. Bodio, *Wyjaśnianie cywilizacyjne w badaniach transformacji posttotalitarnej w Azji Centralnej*, s. 15, [@:] http://www.inp.uw.edu.pl/files/rekrutacja/20120605_20_T.Bodio_WYJAS-

Tadeusz Klementewicz natomiast umieścił tę metodę jako jeden z przykładów holistycznej oraz integralnej, łączącej podejście naturalistyczne (pozytywistyczne) i rozumiejące (interpretacjonizm), interpretacji humanistycznej, którą uznał jako istotne narzędzie w wyjaśnianiu procesów politycznych³⁴.

Konkluzje

Jako politolog i historyk Profesor Andrzej Jan Chodubski był zorientowany na humanistyczne ujmowanie problematyki badawczej. Choć ukształtowany w tradycji pozytywistycznej, dążył do całościowego zrozumienia rzeczywistości społeczno-politycznej w jej różnych aspektach i kontekstach. Dlatego też sięgał po interpretację cywilizacyjną, którą twórczo rozwinął i zastosował w swoich badaniach i rozważaniach. Interpretację wkomponował niejako w pozytywistyczny aksjomat dotyczący realizmu ontologicznego, czyli afirmacji istnienia obiektywnej rzeczywistości oraz konieczności jej obiektywnego poznania. Obce były Mu relatywistyczne tendencje charakterystyczne m.in. dla interpretacjonizmu postmodernistycznego. W praktyce badawczej i refleksji metodologicznej daleki był jednak od dyrektyw pozytywistycznych; nie pociągały Go ani nadmierne przywiązanie pozytywizmu do użyteczności poznania naukowego, ani myślenie wąsko specjalistyczne, ani też supremacja metod ilościowych.

Przychodzi w tym miejscu pytanie o to czy w dzisiejszym świecie tak bardzo technologicznym, w którym tworzy się i przestrzega procedur, a co dotyka także działalności naukowej, bycie humanistą, interpretatorem rzeczywistości, szukającym prawdy oraz formułującym wątpliwości, ma jeszcze sens? Twierdzącej odpowiedzi na to pytanie udzielił Profesor Chodubski. Warto w tym miejscu przywołać słowa wybitnej humanistki, na którą często powoływał się Andrzej Chodubski: „Szkolą myślenia humanistycznego jest interpretacja, czyli rozumienie ludzkich wytworów i zachowań. Interpretacja jest sztuką artystów i uczonych, ale jest również podstawową umiejętnością myślącego człowieka. Bez tej umiejętności zamknięty zostaje przed nim świat kultury i świat natury”³⁵.

NIENIE_CYWILIZACYJNE.pdf [dostęp: 27.07.2017].

³⁴ Zob. T. Klementewicz, *Rola wyjaśniania w rozumieniu działań i zjawisk politycznych*, „Studia Politologiczne” 2010, vol. 17, s. 38.

³⁵ M. Janion, *Humanistyka: poznanie i terapia*, Warszawa 1982, s. 110.

Bibliografia

- Bodio T., *Wyjaśnianie cywilizacyjne w badaniach transformacji posttotalitarnej w Azji Centralnej*, s. 15, [@;] http://www.inp.uw.edu.pl/files/rekrutacja/20120605_20_T.Bodio_WYJASNIENIE_CYWILIZACYJNE.pdf.
- Carr E.H., *Historia. Czym jest*, Poznań 1999.
- Chodubski A., *Aktywność kulturalna Polaków w Azerbejdżanie w XIX i na początku XX wieku*, Gdańsk 1986.
- Chodubski A., *Azerbejdżan – Polska: odstępny kontaktów kulturowych*, Toruń 2015.
- Chodubski A., *Nauka, kultura i sztuka w Wolnym Mieście Gdańsku*, Gdańsk 2000.
- Chodubski A., *Polacy w Azerbejdżanie*, Toruń 2003.
- Chodubski A., *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 2013.
- Chodubski A., *Wyjaśnianie cywilizacyjne w poznaniu nauk humanistycznych (społecznych)*, „Cywilizacje w czasie i przestrzeni” 1998, nr 4.
- Chodubski A., *Wyzwania metodologiczne w rozpoznawaniu rzeczywistości społeczno-politycznej*, „Athenaeum” 2008, nr 19.
- Hegel G.W.F., *Wykłady o filozofii dziejów*, Warszawa 2011.
- Janion M., *Humanistyka: poznanie i terapia*, Warszawa 1982.
- Kamiński S., *Nauka i metoda. Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*, Lublin 1992.
- Klementewicz T., *Rola wyjaśniania w rozumieniu działań i zjawisk politycznych*, „Studia Politologiczne” 2010, vol. 17.
- Klementewicz T., *Rozumienie polityki. Zarys metodologii nauki o polityce*, Warszawa 2010.
- Klementewicz T., *Spór o model metodologiczny nauki o polityce*, Warszawa 1991.
- Łastawski K., *Recenzja: Andrzej Jan Chodubski. Wstęp do badań politologicznych. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego. Gdańsk 2004. 220 SS. „Polityka i Społeczeństwo” 2006, nr 3.*
- Marsh D., Furlong P., *Skóra a nie sweter: ontologia i epistemologia w politologii*, [w:] *Teorie i metody w naukach politycznych*, red. D. Marsh, G. Stoker, Kraków 2006.
- Modrzejewski A., *Cywilizacja jako system społeczny*, „Cywilizacja i Polityka” 2004, nr 2.
- Modrzejewski A., *Metodologiczne i filozoficzne podstawy politologii. Zarys wykładu*, Gdańsk–Elbląg 2011.
- Modrzejewski A., *Znaczenie interpretacji cywilizacyjnej w humanistyce*, [w:] *Mundus hominis – cywilizacja, kultura, natura. Wokół interdyscyplinarności badań historycznych*, red. S. Rosik, P. Wiszewski, Seria: „Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia” 2006, vol. CLXXV.
- Modrzejewski A., *Znaczenie nauki o cywilizacji w wyjaśnianiu współczesnych przemian globalnych*, „Cywilizacja i Polityka” 2008, nr 6.
- Wallas T., *Political Science: a Discipline of the Social Sciences or Humanities?*, „Przeгляд Politologiczny” 2016, nr 2.